

„Die Katze muss weg!“: odchod českého obyvatel'stva zo Slovenska 1938

Michal Chorvát

*Právnická fakulta, Masarykova univerzita
Kontaktní e-mail: chorvat.michal@mail.muni.cz*

“Die Katze muss weg!”: The Retreat of the Czech Population from Slovakia in 1938

Abstract:

This article focuses on the historical-legal analysis of the Czech population's position in Slovakia during the interwar period with regard to retreat of the Czech employees and their families from the territory of Slovakia. The article judges historical reasons for the big influx of Czechs to Slovakia, then deals with gradually worsening relations between Czechs and Slovaks and the legislation for mass departure of the Czech population from the Slovak State. The biggest amount of the Czech immigrants occurred right after establishing of Czechoslovakia. Initial enthusiasm was replaced by disappointment of the young Slovak generation which could not find any positions in the state administration or another skilled work (occupied by the Czechs). These facts and the changed situation in Europe were a great ground for the fascist propaganda in the 1930s which led the Slovak society to declaring their own state and fights against everybody who harmed the Slovak nation – including Czechs.

Keywords:

Czechoslovakia; Slovakia; Czechs; Slovaks; employees; Slovak State; Hlinka Slovak People's Party

Kľúčové slová:

Československo; Slovensko; Česi; Slováci; zamestnanci; Slovenský štát; Hlinkova slovenská ľudová strana

DOI: 10.14712/2464689X.2018.40

Úvodom: Situácia na Slovensku pred vznikom Československej republiky

Po prevrate v roku 1918, ako bol pád rakúsko-uhorskej monarchie a vznik Československej republiky dobovo nazývaný, sa musel nový československý štát vyrovnat' s viacerými problémami, z ktorých boli mnohé pre štát priam existenčného charakteru. Po diplomatických i vojenských bojoch a súdnych sporoch sa ustálili štátne hranice, rýchly a prezieravý zásah ministra financií Aloisa Rašína zachránil novovznikajúcu československú menu pred hyperinfláciou a štátnu ekonomiku pred masovým odlivom domáceho kapitálu, súbor právnych noriem zaručil národnostným menšinám štandardné podmienky na používanie svojho materinského jazyka či rozvoj svojej národnej kultúry...

S týmito revolučnými udalosťami sa spájala aj otázka personálna. Pri každej zmene režimu musí zásadne dôjsť aj k výmenám osôb v niektorých úradoch, či už pre ich prípadné previnenia počas starého režimu, alebo z dôvodu, že pôvodní úradníci nespĺňajú kritériá, ktoré sú na onú pozíciu po novom kladené. K týmto zmenám, pravdaže, došlo aj v roku 1918 a rokoch po ňom krátko nasledujúcich, keďže monarchiu vystriedala republika, ale predovšetkým, Nemcov mali vystriedať Česi a Maďarov (by boli) mali vystriedať Slováci.

Personálna otázka sa bezprostredne odvíjala od predošlého dejinného vývoja, ktorý bol odlišný v predlitavskej a zalitavskej časti Monarchie. Český národ mal v Predlitavsku úplne iné postavenie a možnosti než v Zalitavsku národ slovenský. Kultúrne zjednotený a politicky vyspelý český národ, i keď hrajúc druhé husle, bol účastný rozhodovania ako na krajinskej, tak na všetkých úrovniach správy Čiech a Moravy. Čeština bola spolu s nemčinou v týchto korunných krajinách úradným a vyučovacím jazykom. Tieto podmienky tak z Čechov prirodzene vyformovali moderný a sebavedomý národ, ktorý bol v roku 1918 pripravený a schopný bez najmenších ťažkostí prevziať štátnu moc z rúk Nemcov. Použitím akéhosi eufemizmu možno povedať, že štátne zmeny na mnohých českých a moravských úradoch spočívali len vo výmene štátnej vlajky a portrétu cisára Karla za portrét prezidenta Masaryka. Situácia v niekdajších Horných Uhrách a Podkarpatsku bola iná. Maďarské národné hnutie ovplyvnené jednotou a čoraz väčším vplyvom Nemcov prijalo nový koncept uhorského štátu, ktorý mal vytvoriť protiváhu nemeckému elementu v strednej Európe. Na rozdiel od mnohonárodnej rakúskej časti mocnárstva bolo Uhorsko štátom národným. Oficiálne žil v uhorskom kráľovstve len jeden národ a to národ uhorský / maďarský. (Maďarský jazyk nerozlišuje medzi slovami uhorský a maďarský, oboje označuje ako *magyar*.) Nový maďarský národ nebol národom etnickým, ale kultúrnym a jazykovým: Dobrým Uhrom / Maďarom bol každý, kto sa zaňho prehlásil, prijal novú maďarskú kultúru a hovoril po maďarsky. Maďari mali v uhorskom štáte lepšie postavenie než príslušníci iných národností. Z tohto dôvodu preto okrem maďarizácie nútenej bola veľmi rozšírená aj dobrovoľná maďarizácia. Takto sa veľmi ochotne maďarizovali predovšetkým uhorskí Nemci a Židia. Práve Židia boli najmä v tridsiatych rokoch označovaní zo strany stúpencov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (ďalej len HSLS) okrem iného za jedného zo šíriteľov odnárodňovania a maďarizácie Slovákov.

Úspešné maďarizovanie a prevažne rurálny charakter osídlenia Horného Uhorska spôsobil stav nízkeho vzdelania obyvateľstva. V mnohých prípadoch vzdelaných ľudí došlo k ich dobrovoľnej maďarizácii, ktorá im umožnila kariérny rast. Uhorskými úradníkmi aj na tých najnižších postoch boli takmer výhradne Maďari a maďaróni neovládajúci slovenčinu, ktorá na rozdiel od češtiny v Predlitavsku nebola úradným jazykom, ale za určitých okolností len dobrovoľným druhým jazykom.

O neuspokojivej situácii potrebných odborníkov hovoriaci po slovensky hovorí aj uhorská štatistika z roku 1910. V tomto roku bolo v slovenských oblastiach Uhorska:

- 1 819 štátnych úradníkov, z toho 23 Slovákov,
- 1 710 notárov, z toho 67 Slovákov,
- 1 560 advokátov, z toho 110 Slovákov,
- 4 687 učiteľov, z toho 343 Slovákov,
- 461 stredoškolských profesorov, z toho len 10 Slovákov,
- 793 lekárov, z toho 26 Slovákov,
- 2 763 kňazov, z toho 428 Slovákov.¹

A v čase vzniku Československa sa táto situácia ešte zhoršila:

- V štátnej správe pracovalo len 37 Slovákov,
- v školstve pracovalo len 243 slovenských učiteľov a
- z celkového počtu 1 710 advokátov bolo iba 67 Slovákov.²

Slovensko by na správne fungovanie potrebovalo v priemere 6 000 četníkov, približne 2 000 príslušníkov finančnej stráže, 11 000 zamestnancov pre pošty a štátne dráhy a na zaistenie povinnej školskej dochádzky a vyučovania v slovenskom jazyku na celom území Slovenska by bolo potrebných asi 4 000 kvalifikovaných učiteľov.³ Tento stav bol spôsobený aj biednou situáciou v slovenskom školstve. V roku 1876 bolo v Uhorsku 2 016 slovenských ľudových škôl, v roku 1910 už len 519 a k roku 1913 klesol počet slovenských ľudových škôl na 354. V školskom roku 1912/1913 prebiehalo na Slovensku vyučovanie na 3 854 ľudových školách, z tohto počtu bolo 3 478, čo približne činí 90%, ľudových škôl s vyučovacím jazykom maďarským a len na spomínaných 354 škôl (9,2%) sa vyučovalo v slovenskom jazyku.⁴ V roku 1910 bolo na Slovensku len 519 slovenských základných škôl, ostatné nižšie i vyššie stupne vzdelania úplne absentovali. V tom istom roku bolo v štatistike zo sčítania obyvateľov približne 16% Slovákov vedených ako negramotných. (Na Podkarpatskej Rusi sa pomer negramotných obyvateľov vyšplhal až k 62 %).⁵ Pre porovnanie situácie na Slovensku a v českých krajinách možno uviesť, že negramotnosť českého obyvateľstva sa v tomto období pohybovala okolo 2,34% a negramotní Nemci tvorili len 2,19% celého nemeckého obyvateľstva Čiech a Moravy.⁶ Pri porovnaní reálneho stavu a stavu potreby je jasné, že Slovensko by nebolo schopné tieto miesta obsadiť z vlastných kapacít. Aj samotná slovenská inteligencia si uvedomovala tento stav. Významný slovenský národohospodár Peter Zaťko na adresu neutešeného stavu uviedol, že na Slovensku v roku 1918 bolo len niekoľko stoviek osôb, ktoré by bolo bývalo

¹ FRAJDL, J. – KÚTA, J. *Češi a Slováci v moderní době*. Praha: Nakladatelství FUTURA, 2004, s. 8.

² MIČKO, P. – MIČKOVÁ, Z. Politicko-právne postavenie českej a židovskej pracovnej komunity na Slovensku v rokoch 1938–1945. *Historia et theoria iuris*, 2016, roč. 8, č. 2, s. 38.

³ FRAJDL – KÚTA, c. d., s. 9.

⁴ GABZDILOVÁ, S. *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918–1938)* [online]. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, s. 8 [cit. 10. 5. 2017]. Dostupné na: https://www.upjs.sk/public/media/5596/Skolsky_system_na_Slovensku_Gabzdilova.pdf.

⁵ MIČKO – MIČKOVÁ, c. d., s. 38.

⁶ ZACHAROVÁ, J. *Misia českých učitel'ov na Slovensku v rokoch 1918–1939*. Žilina: EDIS – vydavateľstvo Žilinskej univerzity, 2014, s. 37.

možné považovať za inteligenciu, „a ani pri veľmi benevolentnom posudzovaní by hádam nebolo možné tvrdiť, že jej počet prekročil počet tisíc.“⁷

S pádom rakúsko-uhorskej monarchie a vznikom novej Československej republiky vznikol naprieč všetkými odvetvami personálny problém spôsobený lojalnosťou predovšetkým nemeckého a maďarského úradníctva k Budapešti a uhorskému štátu. Aby nový československý štát dobre správne fungoval, musel si zabezpečiť lojálne úradníctvo, a preto bolo potrebné slovakizovať, respektíve čechoslovakizovať všetko úradníctvo, čo bolo na Slovensku takmer nemožné práve pre už spomínanú neznalosť slovenského jazyka úradníkov, učiteľov či lekárov, ako i závažnú absenciu intelektuálneho kapitálu samotného slovenského národa. Mnohé úrady sa ocitli neobsadené pre odchod mnohých Nemcov, Maďarov a Židov z územia Slovenska, ktorých po uvedení si, že existencia Československej republiky sa stala realitou a uhorský štát nadobro zanikol, odišlo takmer sto tisíc.⁸

Ako jedna z ciest riešenia akútnej situácie nedostatku vzdelaných a kvalifikovaných pracovných síl na Slovensku sa ponúkala možnosť využitia rezerv, ktoré mal český národ, a obsadiť uvoľnené pozície Čechmi. Na Slovensko by tak prišla potrebná skupina úradníkov v administratíve a justícii, učiteľov či zamestnancov čítnictva a železníc, ktoré si Slovensko nebolo schopné zabezpečiť samo.

Príchod zamestnancov a úradníkov z Čiech a Moravy

Osoby českej národnosti už na slovenskom území Uhorska žili aj pred Prvou svetovou vojnou. České obyvateľstvo na Slovensku v tomto období netvorilo komunity, ale bolo rozptýlené po celom území Horných Uhier. Pred rokom 1918 žilo na Slovensku dovedna 7 468 osôb českej národnosti.⁹ Títo obyvatelia boli rozptýlení nielen teritoriálne, ale i profesijne. Nedá sa preto tvrdiť, že by sa Česi na Slovensku v čase monarchie zaoberali nejakým špecifickým povoláním, či odvetvám.

Masívny nárast počtu obyvateľov českej národnosti nastal po vzniku Československej republiky ako dôsledok a riešenie vyššie spomínaného stavu absencie kvalifikovaných síl ovládajúcich československý jazyk.

K najväčším personálnym zmenám došlo na železničiach a poštách, na ktorých pred rokom 1918 bolo až 90% zamestnancov osôb maďarskej národnosti neovládajúcich slovenčinu. Tento personál k roku 1919 odišiel, alebo bol prepustený, a nahradilo ho sedem tisíc českých zamestnancov. Spolu so Slovákmi mali železnice 10 785 zamestnancov.¹⁰ Po prepočítaní tvorili Česi približne 65% celkového počtu zamestnancov Československých štátnych dráh na Slovensku. Neskôr sa situácia menila v prospech Slovákov, keďže sa mnohí českí zamestnanci aj so svojimi rodinami po utíchnutí prvotnej krízy vrátili späť do Čiech a na Moravu.

---

⁷ BYSTRICKÝ, V. Vystaňovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939. *Historický časopis*, 1997, roč. 45, č. 4, s. 596.

⁸ ŠUTAJ, Š. Českí lekári na Slovensku a ich príspevok k rozvoju slovenskej spoločnosti po roku 1918. In: ROVENSKÝ, J. – VÍTEK, P. – VAJÓ, J. – BERNADIČ, M. – ČECH, P. *Českí lekári na Slovensku*. Bratislava: SAP, 2014, s. 12.

⁹ BYSTRICKÝ, V. *Vystaňovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 596.

¹⁰ ĎURECHOVÁ, M. *Vývoj dopravy na Slovensku v medzivojnovom období 1918–1938*. Dizertačná práca. Bratislava 1993, s. 131, citované podľa BYSTRICKÝ, c. d., s. 597.

Veľká kríza panovala najmä vo finančnej správe. V tejto pred rokom 1918 pracovalo 158 zamestnancov. V roku 1919 už len 78, z nich bolo 49 pôvodných (uhorských) zamestnancov a 29 Čechov. Pre nedostatok pracovných síl nakoniec padlo rozhodnutie, že finančné riaditeľstvo bude okrem (česko)slovenčiny úradovať aj v maďarčine, keďže s takým nízkym počtom zamestnancov bol tento úrad prakticky nefunkčný, na druhú stranu však dostatočný počet osôb, ktoré by ovládali okrem maďarčiny aj slovenčinu, nebolo možné v onom čase dosiahnuť.¹¹ Rychlík ďalej uvádza i ďalšie štatistiky počtu úradníkov na jednotlivých úradoch finančnej správy: V roku 1917 na finančnej správe pracovalo 269 účtovníkov, v roku 1919 ich počet klesol na 149, z nich bolo 111 pôvodných zamestnancov a 38 zamestnancov prišlo z Čiech a Moravy. Berné úrady boli po páde monarchie obsadené 94 pôvodnými zamestnancami a 94 Čechmi, pričom až 90 pracovných miest zostalo bez personálneho obsadenia.¹²

Počas celého obdobia mal vývoj počtu slovenského obyvateľstva českej národnosti vzrastajúci charakter. Kým v čase vzniku československého štátu bolo na Slovensku už spomínaných 7 468 Čechov, len o tri roky neskôr bolo pri sčítaní obyvateľstva 71 733 osôb českej národnosti, respektíve československej národnosti s pôvodom v Čechách, alebo na Morave, čo predstavovalo takmer desaťnásobný nárast v priebehu troch rokov, a v roku 1930 bolo napočítaných 120 926 osôb s pôvodom v Čechách a na Morave. Tento počet predstavoval približne 3,27% celkového počtu obyvateľov Slovenska.¹³ Onen nárast obyvateľstva s pôvodom v Čechách a na Morave v období rokov 1921 až 1930 o takmer 50 tisíc ľudí nebol zapríčinený ani tak príchodom nových zamestnancov, ako skôr príchodom rodinných príslušníkov usadených českých zamestnancov a úradníkov na Slovensko. V začiatkoch presúvania poverených osôb na Slovensku sa väčšina nazdávala, že ich pracovné miesta na Slovensku budú len dočasné, kým sa situácia na Slovensku neupokojí, a že po nejakom čase sa vrátia späť do Čiech a na Moravu. Keď už bolo neskôr jasné, že práca na Slovensku nebola otázkou niekoľkých mesiacov, ale trvalou záležitosťou, postupne sa na Slovensko presťahovali aj zvyšky rodín českých úradníkov a zamestnancov.¹⁴ Dňa 2. novembra 1938 Slovensko stratilo časť svojho územia v prospech Maďarského kráľovstva, Nemeckej ríše a Poľskej republiky ako dôsledok tzv. Prvej viedenskej arbitráže. Na okupovaných územiach zostala aj časť bývalého československého personálu štátnej a miestnej správy, ako i štátnych podnikov (Československé štátne dráhy, Československá pošta apod.). Títo boli neskôr postupne z týchto území evakuovaní. Skutočnosť straty územia zapríčinila aj pokles obyvateľstva, a tak ku dňu 31. decembru 1938 bolo na Slovensku vedených 93 143 osôb českej národnosti z celkového počtu 2 656 501 obyvateľov Slovenska, čo činilo 3,49% obyvateľstva Slovenskej krajiny. Bystrický uvádza aj rôzne odchýlky v odhadovanom počte českého obyvateľstva na Slovensku: Národné noviny zo dňa 19. januára 1939 uviedli, že z celkového počtu 2 709 000 obyvateľov Slovenska bolo 93 688 obyvateľov českej národnosti, čo predstavovalo 3,46% celkového množstva obyvateľstva. V krajinskom súpise vyhotovenom k 31. decembru 1938 sa k českej národnosti

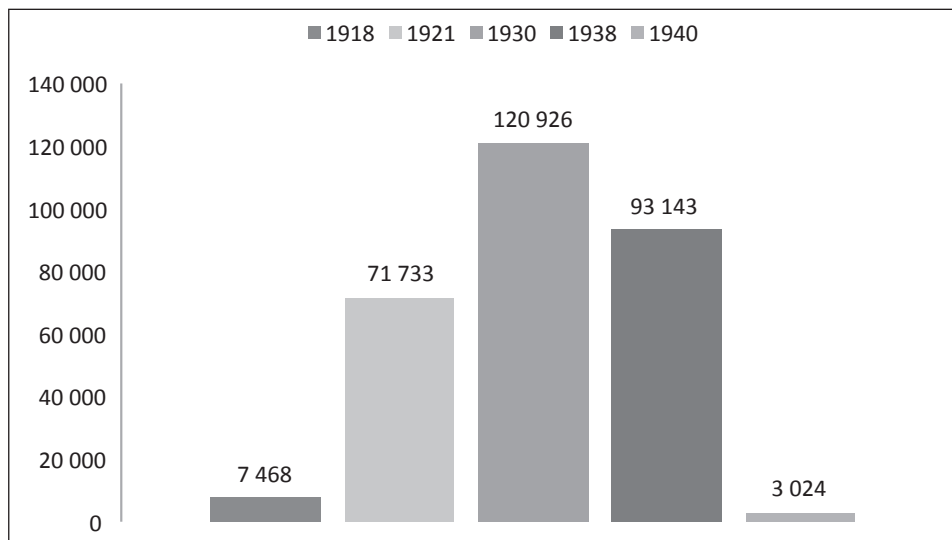
¹¹ RYCHLÍK, J. Češi na Slovensku v letech 1918–1938. In: ZELINOVÁ, H. (ed.). *Češi na Slovensku*. Martin: Slovenské národné múzeum, 2000, s. 6.

¹² RYCHLÍK, J. *Češi na Slovensku v letech 1918–1938*, s. 6.

¹³ BYSTRICKÝ, J. *Vystahovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 596.

¹⁴ RYCHLÍK, J. *Češi na Slovensku v letech 1918–1938*, s. 5.

prihlásilo 77 488 osôb,¹⁵ čo predstavovalo 2,9% celkového počtu obyvateľov.¹⁶ V roku 1940 bolo na Slovensku napočítaných už len 3024 osôb so slovenským občianstvom, ktoré sa prihlásili k českej národnosti, teda iba 0,1% obyvateľstva Slovenska.¹⁷

Vývoj počtu Čechov na Slovensku.

Prvotná personálna kríza bola sanovaná príchodom veľkého množstva českých zamestnancov, ktorí niektoré odvetvia úplne obsadili. Neskôr sa situácia ustálila a v roku 1930 vyzeral pomer zamestnancov slovenskej a českej národnosti na Slovensku nasledovne:

- v štátnom podniku Československá pošta pracovalo 10 995 Slovákov a 4 164 Čechov;
- československé štátne dráhy mali k 1. decembru toho roku 78 317 zamestnancov slovenskej národnosti a 14 097 zamestnancov národnosti českej;
- v justícii a štátnej správe pracovalo 26 207 Slovákov a 23 862 Čechov;
- slovenské školstvo zamestnávalo 15 840 osôb slovenského pôvodu a 4 030 osôb s pôvodom v Čechách, alebo na Morave;
- najväčší podiel osôb českej národnosti si možno povšimnúť medzi príslušníkmi Československej armády, ku ktorej prislúchalo 10 228 osôb, z toho bolo 2 034 Slovákov a 8 194 Čechov. Armáda bola zo všetkých odvetví štátnej správy či štátnych podnikov najviditeľnejším príkladom nedostatku kvalifikovanej slovenskej pracovnej sily. Prakticky všetky zložky československého vojska boli ovládané takmer výhradne Čechmi. Situácia v Československej armáde bola v roku 1938 nasledovná: Vojsko malo v tomto roku 139 generálov, z ktorých bol len jeden slovenského pôvodu. Na generálnom štábe

¹⁵ BYSTRICKÝ, V. *Výťahovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 596.

¹⁶ ŠPROCHA, B. – TIŠLIAK, P. *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938–1945*. Bratislava: Múzeum a kultúrne dedičstvo, 2016, s. 139.

¹⁷ ŠPROCHA, B. – TIŠLIAK, P. *Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919–1940*. Brno: Tribun EU, 2012, s. 165.

armády pracovalo len dvanásť Slovákov, pričom všetkých dôstojníkov generálneho štábu bolo 343. Vyšších dôstojníkov bolo v československom vojsku v roku 1938 5 439, z nich len 67 Slovákov a z celkového počtu 6 871 nižších dôstojníkov bolo 356 Slovákov. Celkovo tak dôstojníci slovenskej národnosti tvorili len 3,40% československého dôstojníckeho zboru.¹⁸

Žalostný stav v slovenskom školstve sa mohol zlepšiť radikálnym zásahom zo strany nových ústredných orgánov československého štátu. Zlá situácia sa v Uhorsku netýkala len slovenského národnostného školstva, ale uhorského školského systému ako takého. Nové československé školstvo malo za úlohu nielen vzdelávať v (česko)slovenskom jazyku, ale i ideologicky pôsobiť na československú mládež, respektíve nielen učiť čítaniu, písaniu a počtom, ale i vychovávať dobrých občanov oddaných svojej československej vlasti. Školy sa tým stali účinným nástrojom budovania národného citenia a šírenia myšlienky čechoslovakizmu. Autori tejto myšlienky boli minister s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobár, vládny referent A. Štefánek a za Ministerstvo školstva a národnej osvety J. Vlček. Na riadenie školstva bol zriadený Referát Ministerstva školstva a národnej osvety. Práve vládny referent Štefánek uviedol, že jeho cieľom bolo „... zaplnenie škôl československým živlom. Nielen slovenským, t. j. koľko-toľko slovenský jazyk znajúcim personálom, ale československý štát rešpektujúcim.“¹⁹ Českí (stredoškolskí) učitelia začali na Slovensko prichádzať na základe Šrobárovej výzvy už v roku 1919, keď ich prišlo okolo 250. V roku 1922 už na Slovensku učilo približne 300 českých učiteľov, pričom počet učiteľov-Slovákov na slovenských stredných školách sa pohyboval niekde medzi 120–130. Na prelome rokov 1922 a 1923 v slovenskom strednom školstve pracovalo 350 českých a 170 slovenských učiteľov.²⁰ Veľká potreba českých pedagógov sa odzrkadlila aj pri zakladaní novej univerzity v Bratislave. Pred rokom 1918 v niekdajšom Prešporku pôsobila relatívne novozaložená Alžbetínska univerzita (oficiálny názov: *Erzsébet Tudományegyetem*), na ktorej sa vyučovalo výhradne v maďarčine. Táto bola Zákonom č. 375/1919 Sb. z. a n., ktorým sa zriazuje československá štátna univerzita v Bratislave zrušená a nahradila ju Univerzita Komenského. Práve nedostatok slovenských vysokoškolských pedagógov viedol k tomu, že kým nová Masarykova univerzita v Brne vznikla ako česká univerzita, bratislavská univerzita bola československou univerzitou: „V Bratislave sa zriazuje miesto bývalej maďarskej univerzity československá štátna univerzita o štyroch fakultách: právnické, lekárske, prírodovedecké a filosofické. Prednášky sa konajú buďto česky alebo slovensky.“²¹ Ani veľká snaha československej vlády pozdvihnúť slovenské školstvo nezabránila kritickým ohlasom a obvineniam o nespravodlivosti: V článku „Ako nás ukracujú na školstve“ Slovenské národné noviny uviedli, že kým v Čechách v roku 1935 pripadala na každých 6 000 obyvateľov a na Morave a v Sliezsku na 5 000 jedna meštianska škola, na Slovensku bola jedna meštianska škola na 28 000 hláv.²²

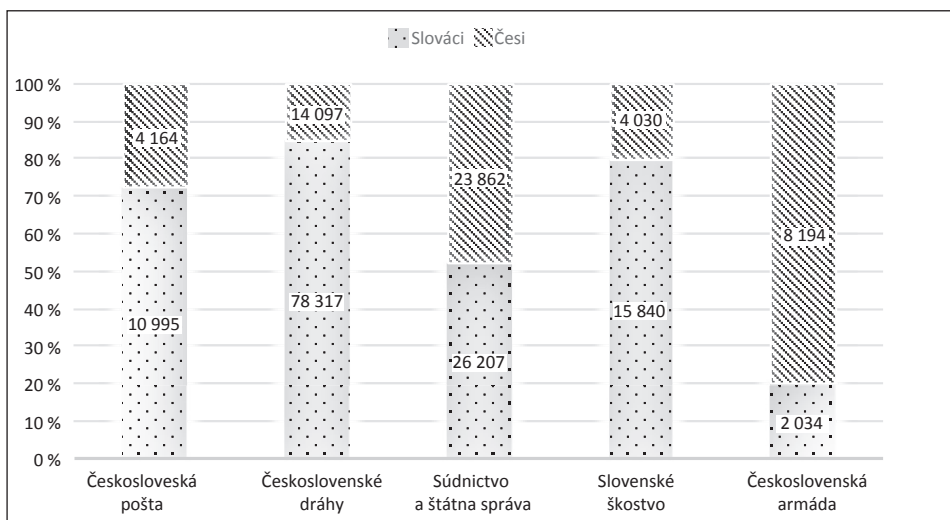
¹⁸ RYCHLÍK, J. *Češi a Slováci ve 20. století*. Praha: Vyšehrad, 2015, s. 98; et STEHLÍK, M. *Slovensko – Země probuzená, 1918–1938*. Praha: Academia, 2015, s. 123.

¹⁹ ZACHAROVÁ, c. d., s. 40.

²⁰ ZACHAROVÁ, c. d., s. 45.

²¹ § 1 Zákona č. 375/1919 Sb., ktorým sa zriazuje československá štátna univerzita v Bratislave [cit. 15. 5. 2017]. Dostupné na: <http://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzge4v6mzxguwta>.

²² Slovenské národné noviny, 5. 1. 1935, s. 2.

Pomer českých a slovenských zamestnancov v jednotlivých odvetviach.

Z uvedených štatistických údajov vyplýva, že začiatkom tridsiatych rokov mali Slováci proti Čechom vo väčšine so štátom alebo štátnou správou spojených zamestnaní na Slovensku početnú prevahu. Výraznú výnimku predstavovali príslušníci československej armády, v ktorej osoby českého pôvodu tvorili až 80,11 % všetkých armádnych príslušníkov slúžiacich na území Slovenska. Percentuálny podiel českých zamestnancov Československej pošty na Slovensku bol 27,47%. Československé dráhy zamestnávali bez mála deväťdesiat tri tisíc ľudí, z ktorých bolo 15,25% Čechov. Približne každý piaty (20,28%) pracovník v slovenskom školstve bol českej národnosti a pomer slovenských a českých zamestnancov bol takmer vyrovnaný v oblasti štátnej správy a súdництва na Slovensku, kde podiel českých úradníkov a zamestnancov dosiahol 47,66%.

Spoločenské a politické zmeny koncom tridsiatych rokov a reakcia periodickej tlače na ne v súvislosti s prítomnosťou Čechov na Slovensku

Dvadsať rokov existencie československého štátu znamenalo dostatočne dlhý čas pre kultúrny a vzdelanostný rast Slovenska a slovenského národa. Československé školy vychovávali novú generáciu československej inteligencie, ktorá bola pripravená postupne prevziať správu štátu z rúk elít pamätajúcich si časy rakúsko-uhorskej monarchie. Tento nárast československej inteligencie bolo možné badať aj na Slovensku, ktorému sa z kultúrneho pohľadu darilo lepšie v novom Československu než v starom Uhorsku. Novú slovenskú inteligenciu produkovali predovšetkým univerzity v Prahe, Brne, no hlavne v Bratislave, ale i systém kvalitných stredných odborných škôl, ktorých v Uhorsku v takom rozsahu nebolo.

Nová slovenská v Československu vzdelaná generácia dávala potenciál celému národu, ktorý pomaly, ale isto prestával byť závislý na rozsiahlej pomoci zo strany vyspelejšieho českého národa. Tento potenciál v spojení s niekoľkými problémami, ktoré si

Československo vo väčšine nieslo už od svojho vzniku, však vytváral akési podhubie pre novovznikajúci konflikt medzi Slovákami a Čechmi.

Ako bolo uvedené v predchádzajúcej časti, českí zamestnanci v žiadnom z odvetví štátnej správy či v štátnych podnikoch netvorili početnú väčšinu. (Výnimkou zostáva len Československá armáda.) Bystrický uvádza, že k 1. októbru 1938 na Slovensku pracovalo 20 521 Čechov v štátnej správe: 4 384 zamestnancov českého pôvodu bolo na ministerstve vnútra, 3 747 českých zamestnancov bolo na ministerstve financií, rezort železničnej dopravy evidoval 5 034 českých zamestnancov a školstvo 3 200. Ďalších 1 835 pracovných miest obsadených zamestnancami z Čiech a Moravy bolo v rezorte ostatnej dopravy a pôšt. Okrem týchto štátom vytváraných pracovných miest sa veľké množstvo Čechov uplatnilo aj v súkromnom sektore, a to predovšetkým v podnikaní, bankovníctve či v slobodných povolaniach. V súčte aj s touto skupinou možno tvrdiť, že koncom roku 1938 na Slovensku pracovalo približne 36 000 československých občanov českej národnosti.²³

Počiatočný entuziazmus a nadšenie zo vzniku československého štátu a myšlienky jednotného československého národa postupne vyprchali. Príčinou politického sváru už od začiatku bola československá a česko-slovenská stigma v podobe Pittsburskej zmluvy, ktorej naplnenie bolo hlavným programom autonomistického bloku slovenskej politickej scény. Práve u autonomistov možno badať najväčší politický posun oproti rokoch 1918 a 1919. Dňa 17. novembra 1918 vyhlásil Andrej Hlinka: „My sa dnes tuná slávne a velebne osvedčujeme, že chceme – ako aj tvoríme jeden česko-slovenský národ – ísť s bratmi Čechmi v rámci česko-slovenského štátu,“²⁴ v podobnom duchu sa niesla aj rezolúcia výboru Slovenskej ľudovej strany zo dňa 28. novembra 1919: „Budeme pracovať pre všetko, čo podporuje, živí a zosilňuje jednotu československého ľudu... Kto sa prehreší proti týmto zásadám, bude z radov našich vylúčený...“²⁵ Neskôr autonomistický blok otočil a jeden československý národ alebo jednota československého ľudu sa stali myšlienkami, proti ktorým bojoval: „My sme za jednotu... Čo je potrebné? Držíme štátnu jednotu a držíme jednotu všetkého, čo so štátom úzko súvisí. Jednota vojska, jednota financií, jednota zahraničného zastupiteľstva, jednota hlavy štátu – a teraz dávajte pozor... jednota i zákonodarstva... My zákonodarnú moc pre slovenský snem nežiadame od nikoho cudzieho. My si ju chceme dať dvaja spolu... Áno, jednota duší, ale odpusťte, jednota československého národa, ako taká, slovenskému národu nikdy nebude sympatická. Ale... dajte štátnu moc Slovákom do rúk, a to my chceme tou autonómiou, štátnu moc na Slovensku dať do rúk Slovákom a vtedy bude Slovákom stopercentne pokladať štát za svoj...“²⁶ (Jozef Tiso, prejav v Národnom zhromaždení 25. júna 1935). Rozbroje v domácej politike prirodzene využilo aj zahraničie, ktoré prostredníctvom explicitného vyjadrenia podpory autonomistického smeru slovenskej politickej scény sledovalo svoje vlastné geopolitické záujmy: „Česko-slovenský štát zrodil sa s jedinou a prvou lžou, že existuje československý národ... Neexistuje československý národ, ale sú Česi a Slováci. A Slováci nechcú o Čechoch ani počuť. A tak Česi anektovali Slovensko... Cítim prirodzene s osudom utlačovaných. Cítim s osudom Maďarov, Slovákov...“²⁷ (Adolf Hitler 26. septembra 1938).

²³ BYSTRICKÝ, *Výstahovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 597.

²⁴ MĚCHÝŘ, J. *Slovensko v Československu*. Praha: Práce, 1991, s. 19.

²⁵ MĚCHÝŘ, c. d., s. 27.

²⁶ MĚCHÝŘ, c. d., s. 49.

²⁷ MĚCHÝŘ, c. d., s. 23.

Problematickými boli aj kultúrne rozdiely medzi liberálnou ateistickou českou spoločnosťou a konzervatívnym katolicizmom slovenského vidieka, ktoré sa ukazovali byť veľkým problémom hlavne v prípade prítomnosti českých učiteľov na slovenských ľudových školách. Ako je všeobecne známe, hlavne zo začiatku mali českí učitelia problém rozumieť slovenským deťom a naopak. Prípadne sa často šírili správy o tom, že českí učitelia odstraňovali z tried kríže, čo vyvolávalo pobúrenie. Mnohí Slováci začali prítomnosť Čechov na Slovensku chápať ako prejav pražského kolonializmu. České obyvateľstvo na Slovensku nebolo stratifikované podobne ako iné národnosti. Česi boli na Slovensku relatívne novým etnikom a tým, že prišli za kvalifikovanou prácou, poväčšine patrili k vyšším a vzdelanejším triedam spoločnosti, čo prirodzene vytváralo istú nevdôľu u mnohých domácich Slovákov. Myšlienky o rozťahovaní sa Čechov na Slovensku začala živiť a podnecovať aj propaganda HSLS, ktorá prostredníctvom svojich periodík informovala o každom čo i najmenšom prehrešku a interpretovala ho ako ďalší dôkaz o krivdách páchaných na Slovákoch či o česko-židovskom sprisahaní s cieľom škodiť záujmom slovenského národa. Za všetky možno uviesť prípad z Hliníka na Hronom, o ktorom informoval Gardista, politický týždenník Hlinkovej gardy, v článku s názvom „Já jsem tady pánem“. Na železničnej stanici sa zhovárali dvaja židia, pričom používali maďarčinu. Opodiaľ stáli aj dvaja gardisti, ktorí ich upozornili, aby „neprovokovali“, na čo týchto gardistov okríkol prednosta stanice Čech Mališ so slovami: „Já jsem tady pánem, co koho do toho, jakou řečí se tady mluví!“ V článku je uvedené aj meno jedného zo židov a informácie o tom, že na Slovensku ilegálne obchoduje s drevom a neplatí dane. „Z týchto niekoľkých riadkov vidieť, že mnohí Česi považujú sa ešte stále za ochrancov Židov a miesto toho, aby slovenskému národu pomáhali v očistnej akcii proti nim, ešte im nadžajú. Keď sa takéto prípady budú opakovať, urobíme si rázny poriadok i s jedným i s druhým.“²⁸ Mnohí začali vidieť paralelu medzi niekdajším Uhorskom a Československom – na úradoch Maďarov vystriedali Česi a o osude Slovenska sa už nerozhodovalo v Budapešti, lež v Prahe. Hlinkova garda a tlač HSLS viedli boj proti Čechom doslova na všetkých frontoch a svoju štvavú kampaň neukončili ani po vystávaní časti českého obyvateľstva zo Slovenska a vyhlásení Slovenského štátu. Dňa 27. mája 1939 bola v týždenníku Gardista uverejnená správa o zásahu Hlinkovej gardy proti trampom: „Najhnusnejším zjavom letných mesiacov v minulých rokoch boli tzv. trampí. Tento zlovyk priniesli na Slovensko z Čiech a tým škodili cudzineckému ruchu na Slovensku, lebo trampí svojím nemožným chovaním sa znepríjemňovali pobyt hostí v našich letoviskách.“²⁹ Ďalším dôkazom o úmysle Čechov a Židov spoločne škodiť Slovensku mala byť správa zo dňa 10. novembra 1938 v denníku Slovenská pravda (orgán HSLS) o tom, ako český četník v Malackách pomáhal židovi v „podfukárstve“ tým, že mu dovolil ukryť vo svojom dome zlato a hotovosť, „avšak bdelosti gardistov tento podfuk neušiel... Tento prípad četníka v. v., ktorý sa exponuje, aby obraňoval podfukárstvo Žida na úkor statočného občana Slováka, vyvolal medzi obyvateľstvom veľké pobúrenie.“³⁰ Hneď na druhý deň (11. novembra 1938) informovala správa s názvom „Neslýchaná trúfalosť českého vojaka“ uverejnená v Slovenskej pravde o prípade z Tepličky nad Váhom, kde sa mal český rotmajster hanlivo vyjadriť o slovenskej

²⁸ Gardista, 11. 3. 1939, s. 8.

²⁹ Gardista, 27. 5. 1939, s. 5.

³⁰ Slovenská pravda, 10. 11. 1938, s. 3.

tlači a fyzicky napadnúť príslušníka Hlinkovej gardy, na čo vznikla potýčka, ku ktorej si český rotmajster privolať ďalších „neslovenských vojakov“ a spoločne mali gardistu surovo zbit'. Správa je opäť generalizáciou pochybenie jednotlivca ako viny Čechov s burcujúcim ukončením: „Slováci nie sú otroci vo vlastnom domove, aby sa nechali beztriestne urážať, dokonca aj biť od surovcov s despotickými chůtkami!“³¹

Zmienaná politická a kultúrno-spoločenská situácia bola dôležitým, hoci nie hlavným dôvodom pre neskoršie prepúšťanie českých zamestnancov a úradníkov a ich odchod z územia Slovenska. Ako už bolo uvedené v úvode tejto časti, Slovensko za dvadsať rokov fungovania v rámci Československa vyprodukovalo vlastnú mladú inteligenciu, ktorá si však pre obsadenosť adekvátnych pracovných miest nevedela nájsť uplatnenie. Okrem tohto faktu treba pripomenúť aj skutočnosť, že v tridsiatych rokoch bola ekonomika poznačená pretrvávajúcou hospodárskou krízou, čo spôsobovalo vyššiu mieru nezamestnanosti: na prelome rokov 1934 a 1935 bolo na Slovensku evidovaných 98 až 120 tisíc nezamestnaných,³² v roku 1936 nemalo prácu až 131 864 práceschopných ľudí³³ a konečne v marci kritického roku 1938 sa na Slovensku nachádzalo 95 306 osôb bez práce.³⁴ V takejto situácii sa česká pomoc Slovensku javila skôr ako kontraproduktívna. Na možné problémy už počiatkom tridsiatych rokov upozorňoval aj Milan Hodža (1932): „Na čele dnešného ruchu proti československej jednote je generácia, vyrastlá nie v hungarizme, ale vychovaná v značnej čiastke profesormi českými na našich vlastných školách... pretože je ustarostená o svoj chlieb... Na Slovensku máme vlastne krízy dve. Všeobecnú hospodársku a osobitnú slovenskú...“³⁵ O prílišnom počte presídlencov na Slovensko sa v roku 1944 vyjadril aj Konštantín Čulen: „Je isté, že Slovensko by sa nebolo obišlo bez českej pomoci. To je skutočnosť, na ktorej sa nič nedá meniť. Ale táto pomoc bola príliš silná. Na Slovensko prišlo viac ľudí než Slovensko potrebovalo.“³⁶ Problém obsadenosti pracovných miest a nemožnosti zamestnania sa vzdelaných Slovákov mal okrem politického aj sociálny a ľudský rozmer. Mnohí českí zamestnanci prišli na Slovensko hneď po vzniku Československa, to znamená, že v čase vrcholenia tejto krízy na Slovensku žili už dvadsať rokov, mali na Slovensku majetok, rodiny a s prideleným úradom, pozíciou učiteľa či vedúcim pracovným miestom v nejakom zo štátnych podnikov aj stabilné zamestnanie. Odchodom by museli začínať od úplného začiatku.

Onen personálny problém sa netýkal len početnej českej prítomnosti na Slovensku, problematickým zostával aj pomer, respektíve nepomer, zamestnancov československých ústredných orgánov v Prahe. Slováci tvorili len minimálne percento pracovníkov ústredných orgánov. Dokonca aj počas obdobia vlády Milana Hodžu pracovalo na ústredných orgánoch len 130 Slovákov, čo tvorilo približne 1,6% všetkých zamestnancov týchto orgánov. Slováci boli počas obdobia existencie Československej republiky 63krát ministrami, ale ani za ich úradovania sa počet Slovákom výraznejšie nezvýšil.³⁷ V roku 1938 bol koa-

³¹ Slovenská pravda, 11. 11. 1938, s. 3.

³² MLYNÁRIK, J. *Nezamestnanosť na Slovensku (1918–1938)*. Bratislava: Osveta, 1964, s. 55.

³³ MLYNÁRIK, c. d., s. 55.

³⁴ MLYNÁRIK, c. d., s. 56.

³⁵ MĚCHÝŘ, c. d., s. 41.

³⁶ RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 96; et RYCHLÍK, *Češi na Slovensku v letech 1918–1938*, s. 6.

³⁷ BYSTRICKÝ, *Výstahovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 600; et BYSTRICKÝ, V. *Štátne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov*. In. ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. *Slovensko v Československu*. Bratislava: Veda, 2004, s. 165 a nasl.

ličnými stranami zo Slovenska predložený návrh, aby boli pracovné miesta na ministerstvách obsadzované v pomere, v akom sú jednotlivé národnosti na území Československa, čo značí, že by pre Slovákov bolo rezervovaných 24,21 % pracovných miest na ústredných orgánoch v Prahe. Návrh nakoniec prijatý nebol.

Riešenie „českej otázky“. Odchod českých úradníkov a zamestnancov

Po odmietnutí slovenského návrhu o úprave pomeru obsadzovania miest na ústredných orgánoch prišiel 22. septembra 1938 návrh, ktorého autorom bol prezident Edvard Beneš. Podľa tohto návrhu mali byť miesta na ústredných orgánoch obsadzované s ohľadom na etnické zloženie štátu. Tento návrh sa týkal aj českých zamestnancov a úradníkov na Slovensku. Ich podiel totiž nesmel presiahnuť 30 % všetkých zamestnancov.³⁸ V tomto bode už bolo zjavné, že situácia bude riešená „zhora“ nariadeným prepúšťaním a obsadzovaním pracovných miest Slovákmí.

Situácia sa opäť zmenila po schválení Manifestu slovenského národa na rokovaní slovenskej politickej reprezentácie 6. októbra 1938 v Žiline a vyhlásení autonómie Slovenska.³⁹ Myšlienka prevzatia moci na Slovensku sa netýkala len moci politickej, ale mala znamenať aj urýchlenie riešenia situácie pomeru slovenských a „neslovenských“ zamestnancov na Slovensku. Slovenskí politici čoraz častejšie sľubovali „vylúčenie cudzieho elementu“,⁴⁰ predovšetkým Čechov a Židov, zo slovenského života, bežnou súčasťou politických prejavov či rôznych vyhlásení v tlači sa stali heslá „Slovensko Slovákom!“, „Vyčistiť Slovensko od Neslovákov!“ či veľmi známe „Češi peši do Prahy, a to hneď!“ Riešenie situácie s Čechmi sľúbil aj Jozef Tiso pri vyhlásení autonómie Slovenska: „Pri štátnom prevrate roku 1918 Slováci nemali dost' pracovných síl, najmä vo vyšších povolaniach. Boli sme odkázaní na pomoc Čechov, s ktorými sme dobrovoľne vošli do spoločného štátneho zväzku. Niektorí z týchto Čechov snažili sa priblížiť slovenskej duši a vykonali cenné služby v prospech Slovenska a v záujme slovenského národa. Týmto Čechom ďakujeme a ich pomoc nezabudneme. Ale na Slovensko prišli aj mnohí takí Česi, ktorí nehľadeli kontakt so slovenským životom. Tí škodili nielen Slovensku a slovenskému životu, ale i Čechom a spoločnému československému štátu. Bude našou snahou odstrániť i na tomto poli všetko, čo doteraz kalilo dobrý pomer medzi Slovákmí a Čechmi.“⁴¹ S podobným prejavom, ktorý Slovákom sľuboval nápravu krívd, ale zároveň mal všetkých ostatných ubezpečiť, že sa nič zlé nechystá, vystúpil na manifestácii v Bratislave 21. novembra 1938 aj Karol Sidor, hlavný veliteľ Hlinkovej gardy: „Slovensko má patriť' všetkým Slovákom! ... Dvadsať rokov žil Slováč v inom ovzduší, v inej atmosfére, než v tej, v ktorej by bol mohol rozvinúť všetky svoje schopnosti v prospech svojho slovenského národa, svojej budúcnosti... Ale budeme spravodliví. Nebudeme krivdiť' žiadnej náboženskej cirkvi, ani evanjelikom ani židom, ani rôznym iným národom, ani Čechom. Každému nameriame podľa práva a spravodlivosti, a síce podľa takej spravodlivosti a takejto práva, akú spravodlivosť' a aké právo slovenský národ vo svojom zákonodarnom slovenskom sneme vynesie...“⁴²

³⁸ BYSTRICKÝ, *Výstahovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 601.

³⁹ HOENSCH, J. K. *Slovensko a Hitlerova východná politika*. Bratislava: Veda, 2001, s. 70–71.

⁴⁰ STEHLÍK, *c. d.*, s. 169.

⁴¹ Slovenská pravda, 11. 10. 1938, s. 1.

⁴² Slovenská politika, 22. 11. 1938, s. 1.

Autonomistickí slovenskí politici posilnení novozískanou autonómiou národu predostreli svoje predstavy, ako by malo vyzerat' „Nové Slovensko“, a s centrálnou vládou v Prahe otvorili nové kolo rokovaní o osude Čechov na Slovensku. Táto úpenlivá snaha HSĽS mala dve roviny. Tou prvou bola populistická demonštrácia moci s účelom získať politický kapitál. Myšlienka Nového Slovenska mala manifestovať novú skutočnosť, že Slovák sa stal pánom na Slovensku a že prišiel čas vyrovnat' si účty s tými, ktorí Slovensku a Slovákom škodili. Druhou rovinou bola rovina mocenská. Od vyhlásenia autonómie nastala na Slovensku likvidácia demokratického zriadenia a Česi, ako nositelia demokratický hodnôt prvej republiky a čechoslovakizmu, boli pre režim nepohodlní, pretože svojou činnosťou podryvali to, o čo sa režim snažil.

Radikálna časť ľudákov žiadala, aby boli zo Slovenska vypovedaní všetci osoby českej národnosti. Minister školstva Matúš Černák chcel situáciu na slovenských školách riešiť radikálne – prepustiť všetkých českých učiteľov a profesorov a na ich miesta dosadiť Slovákov, ktorý častokrát postrádali potrebné vzdelanie a skúsenosti.⁴³ Za príklad vyhrotenej situácie možno považovať stav na Univerzite Komenského v Bratislave, na ktorej sa nielen prednášalo, ale aj úradovalo väčšinou po česky. Tento stav vadil radikálnym študentským spolkom, najmä Ústrediu slovenského katolíckeho študentstva a Akademickej garde, ktorí na svoju stranu dokázali pritiahnúť množstvo študentov a spoločne začali bojkotovať prednášky profesorov prednášajúcich po česky, pričom predložili požiadavky na slovakizáciu slovenského školstva. Podobný postup fungoval aj na mnohých gymnáziách a iných stredných školách.⁴⁴ Požiadavka na nahradenie českých profesorov na bratislavskej univerzite slovenskými sa objavila už v októbri 1938, keď to navrhla kultúrna komisia, poradný orgán HSĽS.⁴⁵ Pravdou je, že v roku 1938 bolo zo 72 profesorov len 15 Slovákov a z celkového počtu 41 docentov bolo Slovákov len 19. V ostrom článku o tom informoval denník Slovenská pravda, ktorý uviedol aj, že vyše polovica všetkých štipendií ide židovským študentom. „Na univerzite, nesúcej meno slobodomurára, aj vanul duch tajného bratstva, ktoré podporuje židovstvo, na úkor slovenskej a kresťanskej veci.“⁴⁶ Opäť možno pozorovať štvavú kampaň proti Čechom a Židom, ktorá sa v slovenskej tlači od októbra 1938 dostala do novej fázy, teda neskrývaného a otvoreného boja proti českému a židovskému živlu s požiadavkami na urobenie poriadku. Prvé veľké prepúšťanie sa uskutočnilo už v novembri 1938, keď bolo postupne prepustené väčšie množstvo českých učiteľov a profesorov: 11. novembra 1938 o prepúšťaní informovala Slovenská pravda. Z Univerzity Komenského bolo prepustených 26 profesorov, ďalej to boli ministerskí úradníci, stredoškolskí profesori atď. Dovedna 200 českých zamestnancov v slovenskom školstve bolo „vrátených do Čiech“.⁴⁷ Ďalšie veľké prepúšťanie českých riaditeľov slovenských škôl sa uskutočnilo už 24. novembra toho roku, ako o tom opäť informovala Slovenská pravda v článku s názvom „Slovenské školstvo sa zbavuje neslovenských elementov – Na vedúcich miestach musia byť Slováci!“⁴⁸ Prepúšťanie sa dotklo aj Právnickej fakulty, z ktorej

⁴³ HOENSCH, c. d., s. 91.

⁴⁴ BYSTRICKÝ, V. *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*. Bratislava: Prodama, 2008, s. 192.

⁴⁵ Slovenská pravda, 21. 10. 1938, s. 2.

⁴⁶ Slovenská pravda, 21. 10. 1938, s. 4; viac vid' aj Slovák, 26. 1. 1939

⁴⁷ Slovenská pravda, 11. 11. 1938, s. 2.

⁴⁸ Slovenská pravda, 25. 11. 1938, s. 3.

museli českí profesori odísť na základe rozhodnutia autonómnej vlády v decembri 1938, teda ešte pred vydaním Vládneho nariadenia č. 32/1939 Sb. II., o mimořádných opatřeních personálních na vysokých školách, které stanovovalo podmínky pro prepúšťanie, prekladanie a odchod na dôchodok vysokoškolských pedagógov.⁴⁹ Profesorský zbor Masarykovy univerzity sa nebránil prijatiu niektorých bratislavských profesorov a prejavil ochotu dvoch až troch prijať. Následne vydal protestné uznesenie, v ktorom protestoval proti postupu slovenských úradov, ktoré bolo bez právneho základu, zároveň prijal zásady preberania nových možných adeptov.⁵⁰

Z mocenského pohľadu sa ľudáci snažili získať prevahu a kontrolu nad silovými zložkami – četníctvom. Na území Slovenska v roku 1938 slúžilo 4 300 četníkov, z toho 1 500 Slovákov a 2 800 Čechov.⁵¹ Pre likvidáciu demokratického režimu a nastolenie vlády pevnej ruky nad spoločnosťou bola kontrola četníctva nevyhnutná. Prepúšťať sa začalo už v novembri 1938, keď bolo prepustených prvých 83 českých četníkov.⁵² Už 15. decembra sa v slovenskej tlači začali objavovať výzvy na podávanie si prihlášok do výberových konaní do četníctva na Slovensku.⁵³ Denník Slováč dňa 25. marca 1939 uverejnil správu, že k 24. marcu 1939 boli prepustení aj zostávajúci, teda všetci, českí príslušníci četníctva a polície na Slovensku.⁵⁴

Postupné prepúšťanie sa odohrávalo vo všetkých rezortoch s vyšším zastúpením Čechov, predovšetkým však na železničiach. Pre Čechov sa zhoršujúca spoločenská klíma na Slovensku si vyžiadala systémové riešenie. Z tohto dôvodu začala Vláda Slovenskej krajiny a centrálna vláda v Prahe rokovania o postupe pri prepúšťaní českých zamestnancov. Tie začali 6. decembra 1938 večer na popud ministerského predsedu Berana. Karol Sidor na nich predostrel požiadavku urýchleného riešenia českej a židovskej otázky na Slovensku, na ktoré medzičasom prichádzali aj utečenci z obsadených Sudet. (V dôsledku krízy v Sudetách a na južnom Slovensku vzrástol odhadovaný počet Čechov na Slovensku na 200 tisíc osôb.)⁵⁵ Tieto rokovania skončili vzájomnou dohodou o ustanovení špeciálnej komisie, ktorá situáciu zhodnotí a predloží návrh na jej riešenie.⁵⁶

Ku konečnej dohode došlo dňa 12. decembra 1938, kedy bol schválený návrh ministra financií Kalfusa. Obe strany sa dohodli, že Slovensko „dá k dispozícii“ 9 000 českých úradníkov a zamestnancov a v československej armáde sa pre Slovákov uvoľní 4 000 dôstojníckych miest. Dohoda bola vyhlásená ako Vládne nariadenie č. 382/1938, o úpravě některých služebných poměrů státních zaměstnanců se zřetelem k autonomii země Slovenské. Nariadenie sa týkalo najviac 9 000 osôb, ktoré ku dňu 7. októbru 1938 pracovali

⁴⁹ K tomu napríklad *Rozhodnutí MŠANO Slovenskej krajiny o zproštění služby profesora Rudolfa Rauschera*, in Archív UK v Bratislavě, Právnická fakulta, č. 21; et Vládní nařízení č. 32/1939 Sb. II., o mimořádných opatřeních personálních na vysokých školách [cit. 29. 5. 2017]. Dostupné na: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/009s1939.pdf>.

⁵⁰ *Zasedání profesorského sboru 27. září – 3. prosince 1938*; A MU, fond J I, kart. 1, i. č. 1.

⁵¹ BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L. Od Mnichova k rozbitiu Česko-Slovenska. In: ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. *Slovensko v Československu*. Bratislava: Veda, 2004, s. 220.

⁵² BYSTRICKÝ, V. *Ustahovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 606.

⁵³ Slováč, 15. 12. 1938, s. 1.

⁵⁴ Slováč, 25. 3. 1939, s. 1.

⁵⁵ Venkov, 14. 12. 1938, s. 4.

⁵⁶ Slováč, 8. 12. 1938, s. 1.

na Slovensku.⁵⁷ Autonómna vláda mala do 31. decembra 1938 určiť, ktorí zamestnanci budú daní k dispozícii ústrednej vláde. Mali to byť predovšetkým tí zamestnanci, ktorí boli zo služobných príčin nežiadúci, neboli do svojich funkcií ešte dostatočne ustanovení, predovšetkým čakatelia, zamestnanci dočasní či v skúšobnej dobe, zamestnanci v zmluvnom služobnom pomere apod.⁵⁸ Týmto ustanovením sa pravdepodobne sledoval už spomenutý fakt, že mnohí českí zamestnanci a úradníci žili na Slovensku 20 rokov a aj so svojimi rodinami už boli usadení, preto by takýto silný zásah nebol vhodný. Vybraní zamestnanci mali byť prepustení do 31. marca 1939.⁵⁹ Nariadenie týmto zamestnancom zaručovalo, že v Čechách a na Morave dostanú obdobné pracovné miesta. Závazky voči nim odo dňa nasledujúceho po zbavení služby prešli zo Slovenskej krajiny na krajiny Českú a Moravskosliezsku.⁶⁰ Zamestnancom, ktorí na svojich pracovných miestach zostali aj po 31. marci 1939, sa podľa Nariadenia zaručovali rovnaké práva a nároky plynúce zo služobného pomeru ako do toho dátum a mali rovné postavenie so zamestnancami slovenskej národnosti.⁶¹ Táto dohoda sa netýkala len českých zamestnancov pracujúcich na Slovensku, ale recipročne mala vplyv aj na slovenských zamestnancov v Čechách a Moravskosliezsku, ktorí mali byť vrátení na Slovensko.⁶² Nariadenie sa netýkalo vojenských gázistov, ale boli doň zahrnuté aj osoby, ktoré sa v tom čase nachádzali na Maďarskom okupovanom území.⁶³

O výsledku dohody sa 14. a 15. decembra informovalo prakticky vo všetkých periodikách v Československu. Kým slovenská tlač dohodnutý odchod veľkého množstva Čechov zo Slovenska vítala ako víťazstvo, česká tlač sa k správe stavala buď neutrálne, teda len o nej informovala, alebo sklamane či rozhorčene. Napríklad denník Venkov informoval o možnosti prepustenia 10 000 českých úradníkov a zriadencov v článku „Proč nás na Slovensku nemají rádi“.⁶⁴

Zoznamy zamestnancov jednotlivých ministerstiev určených na prepustenie boli vytvorené 19. decembra 1938 a centrálna vláda ich obdržala 29. decembra toho roku. Prvá veľká vlna oficiálneho vyst'ahovania, teda vyst'ahovania na základe dohody z 13. decembra a Nariadenia z 23. decembra 1938, sa uskutočnila k 1. januáru 1939. O tejto udalosti sa informovalo aj v zahraničí. Slovensko-americké katolícke noviny Jednota informovali amerických Slovákov, že spolu s 9 000 českými úradníkmi a zamestnancami zo Slovenska odídu aj príslušníci ich rodín, čo by dovedna malo činiť približne 30 tisíc ľudí.⁶⁵ Okrem chvál zaznela zo zahraničia aj kritika, paradoxne z Chorvátska, ktoré bolo od roku 1941 tiež satelitným štátom Nemeckej ríše: „Českí učítelia, profesori a úradníci sú v skupinách prepúšťaní. Slováci, prívrženci Hlinkovej ľudovej strany, na ich uprázdnených miestach robia – vraj pravé kariéry. Učítelia obecných škôl stavajú sa ‚profesormi‘ na meštianskych školách a z meštianskych škôl zase prechádzajú ako profesori na gymnáziá. Z gymnázií

⁵⁷ § 1 Vládního nařízení č. 382/1938 Sb., o úpravě některých služebných poměrů státních zaměstnanců se zřetelem k autonomii země Slovenské [cit. 15. 5. 2017]. Dostupné na: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/120-1938.pdf>.

⁵⁸ § 2 ods. 1 Vládního nařízení č. 382/1938 Sb.

⁵⁹ § 2 ods. 2 Vládního nařízení č. 382/1938 Sb.

⁶⁰ § 3 ods. 2 a 3 Vládního nařízení č. 382/1938 Sb.

⁶¹ § 5 Vládního nařízení č. 382/1938 Sb.

⁶² § 6 Vládního nařízení č. 382/1938 Sb.

⁶³ Slovenská pravda, 14. 12. 1938, s. 1.

⁶⁴ Venkov, 14. 12. 1938, s. 4.

⁶⁵ Jednota, 11. 1. 1939, s. 8.

zase mnohí odchádzajú na univerzitnú katedru, a to bez akýchkoľvek predbežných skúšok. A v úradoch je to isté. To všetko svedčí o tom, že na Slovensku dnes nie sú smerodátne vedomosti a charakter, ale pre dobrú existenciu stačí legitimácia Hlinkovej ľudovej strany a uniforma Hlinkovej gardy.“⁶⁶

Časť zamestnancov, predovšetkým na železničiach a v školstve bola prepustená ešte ku koncu roka 1938. Ďalších 1 023 zamestnancov slovenského školstva malo odísť do 31. januára 1939. Najväčšie prepúšťanie bolo práve v školstve, čím sa Slovensko samo pripravovalo o vzdelanostný a vedecký kapitál. (Podobne, ako uviedli aj vyššie odcitované chorvátske noviny.) Ako uvádza Bystrický, v období od Mnichovskej konferencie do vyhlásenia Slovenského štátu zo Slovenska odišiel dohodnutý počet 9 000 Čechov, ale i 228 zamestnancov, ktorí boli prepustení ešte pred uzatvorením dohody z 13. decembra 1938.⁶⁷ Koncom jari 1939 sa podarilo centrálnej vláde v Prahe dohodnúť, že 1 720 českých zamestnancov bude môcť dočasne zostať na Slovensku. Po vyhlásení Slovenského štátu a Protektorátu Čechy a Morava sa slovenská vláda už necítila zaviazaná česko-slovenskou dohodou z decembra 1938 a začala sa ďalšia vlna prepúšťania zamestnancov českej národnosti. V období od 14. marca 1939 do 30. júna 1939 bolo prepustených 17 763 zamestnancov, ktorí spolu so svojimi rodinami tvorili približne 50 tisíc ľudí donútených opustiť Slovensko.⁶⁸ Prepúšťanie a odchod Čechov vyvolal recipročnú reakciu v Čechách a na Morave. O prepúšťaní slovenských zamestnancov, ktoré bolo dohodnuté, informovala väčšina slovenskej tlače ako o veľkej krivde a dennodenne prinášala príbehy o mstení sa na Slovákoch. Keďže bol odchod českých zamestnancov dohodnutý, bolo by možné sa nazdávať, že protičeské nálady na Slovensku poľavili, keďže sa problém vyriešil. Opak je však pravdou. Slovenská ľudácka tlač stále prinášala štvavé správy o Čechoch pomáhajúcich židom, či páchajúcich rôzne priestupky, ktoré boli, pravdaže, interpretované ako úmyselné a cieleňé poškodzovanie slovenských záujmov. Otvorene sa písalo, niekedy až výhražne, o potrebe vyčistenia a očistenia Slovenska: „My gardisti žiadame, aby všetci takíto Neslováci zmizli a boli nahradení Slovákmí. Stojme na stráži a odstraňujeme všetko, čo nie je našské. Na Stráž!“⁶⁹

Ku koncu októbra roka 1943 na Slovensku pracovalo 1 174 českých zamestnancov, po vojne už len 542, a v súkromnom sektore sa počet českých pracovníkov odhadoval na 30 až 31 tisíc Čechov.⁷⁰ Mnohí Česi na Slovensku zostali aj napriek nepriaznivej spoločenskej situácii. Dôvody mohli mať rôzne. K tým najdôležitejším pravdepodobne patrila skutočnosť, že na Slovensku pôsobili už dlhé roky predtým a Slovensko, i keď pod klérofašistickým režimom, bolo stále bezpečnejšie než Protektorát. Podľa Bystrického odhadov od roku 1938 opustilo Slovensko 62 až 63 tisíc osôb českej národnosti.⁷¹ Karol Sidor vo svojom prejave z 3. júna 1940 uviedol tieto čísla: „Koncom roku 1938 bolo na Slovensku v štátnych službách 21 318 Čechov, a keď sa k tomu prirátajú rodinní príslušníci, išlo približne o 60 000 ľudí. V ministerstve vnútra bolo od toho času prepustených 4 341 českých zamestnancov, v ministerstve školstva a národnej osvety 2 898,

⁶⁶ Gardista, 18. 1. 1939, s. 10–11.

⁶⁷ BYSTRICKÝ, *Výstahovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 610–611.

⁶⁸ Tamtiež.

⁶⁹ Gardista, 6. 1. 1940, s. 8.

⁷⁰ BYSTRICKÝ, *Výstahovanie českých zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*, s. 611.

⁷¹ Tamtiež.

v pravosúdí 464, na pošte 1 881, vo verejných prácach 374, na železniciach 5 305, na financiách 2 592 a v ostatných ministerstvách 1 880, spolu teda 19 735, takže dočasne tu zostane ešte 1 228 českých zamestnancov, z ktorých veľká čiastka odíde už k 1. júlu 1940. Podobne sa postupuje i v súkromnom podnikaní, kde sa pracovné povolenia poskytujú len v najnaliehavejších prípadoch. Možno povedať, že za dvadsať rokov sa na Slovensko nahrnulo asi 200 000 Čechov, a do dvoch rokov bude Slovensko od tohto elementu úplne očistené.⁷² Pri vyst'ahovaní vo všeobecnosti nedochádzalo k nejakým násilnostiam. Došlo len k niekoľkým stretom kvôli majetku, keď na vyst'ahovanie dohliadali príslušníci Hlinkovej gardy.

Vo všeobecnosti možno uviesť, že i keď členovia a sympatizanti HSĽS viedli približne od polovice tridsiatych rokov štvavú antičeskú kampaň, ktorá neustále gradovala, prakticky pri každom významnejšom prejave ľudáckej politickej elity zaznela dôležitosť českej pomoci Slovensku. Túto skutočnosť priznával v roku 1943 aj Karol Sidor, veliteľ HG: „Rok 1918 našiel Slovákov vo veľmi biednom položení... Musíme si otvorene priznať, že politická uvedomelosť slovenského ľudu bola na veľmi nízkom stupni a zaberala veľmi maličký počet ľudí.“⁷³ Ďalšou zaujímavosťou zostáva rôzny prístup médií k jednotlivým udalostiam. Kým česká tlač sa problematike takmer vôbec nevenovala a informovala len o decembrovej medzivládnej dohode a občasne o prepúšťaní, slovenská tlač bola „českej otázky“ plná. Predovšetkým ľudácka tlač (Slovák, Slovenská pravda, Slovenská politika, Gardista) viedla demagogickú propagandu a o Čechoch na Slovensku informovala v každom čísle, niekedy i viacerými článkami. Slovenský denník, stranické noviny Hodžovej Republikánskej strany, informoval v menšej miere a držal sa viac faktov než emotívneho burcovania. Po prevzatí redakcie Slovenského denníka ľudákmi sa aj v ňom začala publikovať propaganda a nakoniec k 31. decembru 1938 prestal vychádzať. Pre obmedzený rozsah tohto príspevku nebolo možné uviesť veľké množstvo správ a článkov, ktoré dobová periodická tlač priniesla.

Záverom: Die Katze muss weg!

Na dnešnom Námestí Ľudovíta Štúra v Bratislave stávala v časoch monarchie socha Márie Terézie, ktorá bola odhalená pri príležitosti miléniových osláv v roku 1896. Po tom, čo ju v dňoch 26.–27. októbra 1921 zničili českí legionári, bolo miesto prázdne až do roku 1938, keď na ňom bola postavená bronzová socha Milana Rastislava Štefánika vysoká sedem a pol metra, za ktorou na vysokom piedestáli bolo umiestnené štvormetrové zobrazenie leva držiaceho československý znak.

Po Viedenskej arbitráži pripadla obec Petržalka – Engerau, dnes časť Bratislavy, Nemeckej ríši. Pri návšteve Petržalky Adolf Hitler pozoroval d'alekohľadom náprotivný breh Dunaja a keď zbadal ono súsošie, údajne vyslovil: „Štefánik kann bleiben, aber die Katze muss weg!“

Lev, symbol českého národa, bol odstránený slovenskými vojakmi v roku 1940. Socha M. R. Štefánika zotrvala na svojom mieste až do roku 1954, keď ju postihol podobný osud ako predchádzajúce sochy, tento raz z vôle komunistického režimu.⁷⁴

⁷² Slovák, 4. 7. 1940, s. 3.

⁷³ MĚCHÝŘ, c. d., s. 21.

⁷⁴ *Môže mať Bratislava sochu Márie Terézie?* História: Bratislavské rozky [online]. [cit. 5. 5. 2017]. Dostupné na: <http://www.bratislavskerozky.sk/sk/Cerstve-rozky/Historia/Moze-mat-Bratislava-sochu-Marie-Terezie-.html>.

Samotná socha českého leva a jej osud nemá s osudom českých zamestnancov na Slovensku nič spoločné. Príhodne však symbolizuje to, že ako zo Slovenska zmizli Česi, zmizol aj „ich“ lev. Táto udalosť je akousi alegóriou na servilnosť slovenskej politickej reprezentácie k nacistickému režimu v Nemecku v čase Druhej svetovej vojny a fanatické odhodlanie bojovať proti zmyslenému spoločnému nepriateľovi: „Naša vina tkvie v našej vďačnosti a vernosti voči Nemcom, ktorí nielenže uznávali a schvaľovali existenciu nášho národa a jeho prirodzené právo na nezávislosť a národnú slobodu, ale pomáhali mu aj proti Čechom a Židom, nepriateľom nášho národa. Sme si však celkom istí, že táto ‚vina‘ je v očiach katolíkov našou najväčšou čťou.“⁷⁵

---

⁷⁵ TISO, J. *List Píovi XII.*, 8. 11. 1944 [online]. Jozef Tiso [cit. 5. 5. 2017]. Dostupné na: https://sk.wikiquote.org/wiki/Jozef_Tiso.